

Oslo kommune
Bydel St. Hanshaugen

Saksframlegg

Arkivsak: 200900017
Arkivkode: 17
Saksbeh: Elin Løvseth

Saksgang
Arbeidsutvalget

Møtedato
22.01.2009

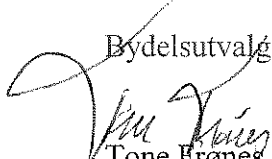
URINAL I STENSPARKEN - FREDNINGSFORSLAG - HØRING

Saksframstilling:

Bydelen har fra Riksantikvaren mottatt fredningsforslag for urinalet i Stensparken. For sakens innhold vises til høringsdokumentene. Bydelen har deltatt på befarings på stedet og bydelsdirektøren har ingen innvendinger mot fredningsforslaget.

Bydelsdirektørens forslag til vedtak

Bydelsutvalget anbefaler fredningsforslaget.

Tone Frønes
bydelsdirektør

Vedlegg: Fredningsforslag fra Riksantikvaren

SAKSBEHANDLER
Linda Veiby

VÅR REF.
08/02243-6
Ark. B - Bygninger
1 (Oslo) Oslo _ Os

DERES REF.

INNVALGSTELEFON

DERES DATO

VÅR DATO
22.12.2008

TELEFAX
+47 22 94 04 04
postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

~~Oslo kommune
v/ Friluftsetaten~~

Bydel St.Hanshaugen

Bydel St. Hanshaugen Sentralarkivet		
Uoff. §	7 JAN 2009	Avskv.
Sak: 09/17	Dok. 1	
Arkivkode	17	

STENSPARKEN - URINAL- OSLO KOMMUNE
FREDNING - KML §§ 15 OG 19 - HØRING

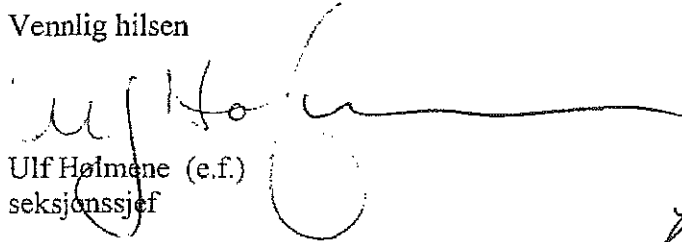
Riksantikvaren viser til brev av 13.11.2008 hvor ovennevnte fredningsforslag ble sendt på høring.

Etter en nærmere vurdering er Riksantikvaren kommet til at fredningsbestemmelse nr. 7 hvor det heter "Nytt toalett tillates oppført innenfor det fredete område jf. vedlagte kart. Toalettets utforming og plassering skal godkjennes av Byantikvaren" i det tidligere utsendte fredningsforslaget strykes. Dette vil føre til ryddigere saksbehandling ved søknad om et eventuelt nybygg i området. Eventuelle nye løsninger vil da bli behandlet som alle byggesaker i nærheten til et kulturminne.

I tråd med ovennevnte sender Riksantikvaren vedlagte forslag til fredningsvedtak ut på ny høring.

Høringsuttalelsene til fredningsforslaget må være Riksantikvaren i hende innen 6 uker fra dette brevet er mottatt.

Vennlig hilsen

Ulf Hølmene (e.f.)
seksjonssjef

Linda Veiby

Kopi til:
Byantikvaren

Fortidsminneforeningen (lokal avd.)

Postadresse:
Riksantikvaren
Dronningens gate 13
Postboks 8196 Dep
0034 Oslo
Tlf. 22 94 04 00

Besøksadresser:
Distriktskontor Øst
Oslo
Dronningens gate 13

Distriktskontor Syd
Tønsberg
Nedre Langgate 30 D

Distriktskontor Vest
Bergen
Dreggsallruenningen 3

Distriktskontor Nord
Trondheim
Kjøpmannsgata 25

A:891

SAKSBEHANDLER
Linda Veiby
Inger Johanne Rystad
Eva Smådahl
VÅR REF.
08/02243-6

DERES REF.

Ark B - Bygninger
1 (Oslo) Oslo _ Os

INNVALGSTELEFON

DERES DATO

VÅR DATO
21.12.2008

TELEFAX
+47 22 94 04 04
postmottak@ra.no
www.riksantikvaren.no

Oslo kommune
v/ Friluftsetaten og Bydel St.Hanshaugen
- Byantikvaren
- Fortidsminneforeningen (lokal avd.)

URINALET I STENSPARKEN, PILESTREDET 72, GNR. 216 BNR. 124 -
OSLO KOMMUNE.
FORSLAG OM FREDNING MED HJEMMEL I LOV OM KULTURMINNER § 15 og
§ 19 JF. § 22.

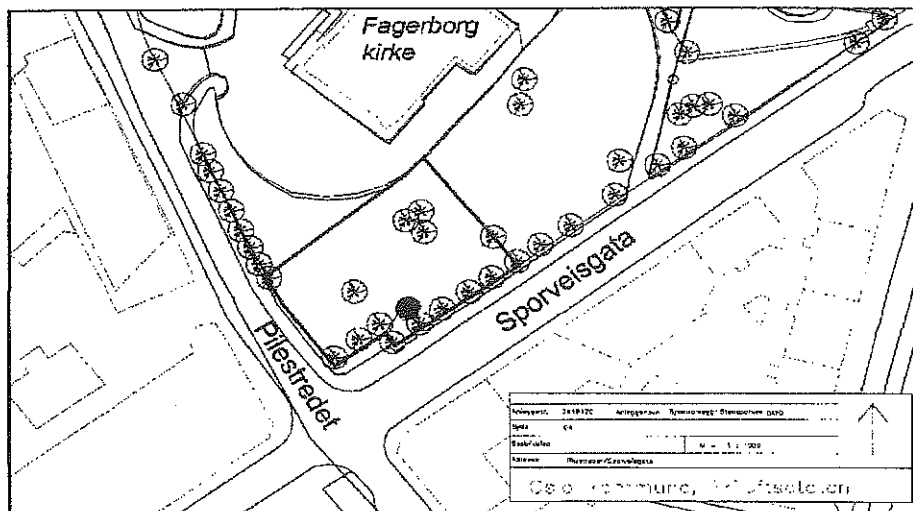
Med hjemmel i lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50 § 15 og 19 jf. § 22, foreslår Riksantikvaren å frede urinalet i Stensparken, Pilestredet 72, gnr. 216, bnr. 124, Oslo kommune.

Omfanget av fredningen

Forslag om fredning etter § 15 omfatter hele bygningen med fundament, trapp, skjermvegger bås-inndeling og takkonstruksjon. Fredningen omfatter også belysningsarmaturer, renner, taktekking, beslag samt øvrige opprinnelige detaljer, materialbruk og overflater.

For at fredningen ikke skal være til hinder for driften av urinalet, er vannrørene unntatt fra fredningen.

Fredningen etter § 19 omfatter området avmerket på kartet nedenfor:

Postadresse:

Riksantikvaren
Dronningens gate 13
Postboks 8196 Dep
0034 Oslo
Tlf. 22 94 04 00

Besøksadresser:

Distriktskontor Øst
Oslo
Dronningens gate 13

Distriktskontor Syd
Tønsberg
Nedre Langgate 30 D

Distriktskontor Vest
Bergen
Dreggsallmenningen 3

Distriktskontor Nord
Trondheim
Kjøpmannsgata 25

A:10943

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen er å bevare urinalet i Stensparken som et sanitærhistorisk viktig eksempel på storbyens ivaretagelse av et av dagliglivets mest trivielle behov. Videre skal fredningen sikre bygningens arkitekturhistoriske verdi som et karakteristisk eksempel på 30-tallets funksjonalistiske formgivning. Fredningen av bygningens eksteriør og interiør skal bevare bygningens arkitektur. Både hovedstrukturen i det arkitektoniske uttrykket og detaljeringen, så som hovedkonstruksjon, fasade, båsinnndeling, bygningsdeler, opprinnelige detaljer, materialbruk og overflater, skal opprettholdes.

Formålet med fredningen av området rundt bygningen er å sikre virkningen av denne i miljøet og sikre at formålet med å plassere urinalet i åpne omgivelser blir dokumentert og bevart.

Forslag til fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål, og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid.

Bestemmelser for bygningen fredet etter § 15:

1. Det er ikke tillatt å rive eller flytte bygningen eller deler av denne.
2. Det er ikke tillatt å bygge om bygningens eksteriør eller interiør.
3. Utskifting av bygningselementer eller materialer, forandring av overflater eller annet arbeid ut over vanlig vedlikehold på bygningens eksteriør, interiør eller konstruksjon, er ikke tillatt. (Unntatt fra dette er eventuelle tilbakeføringer, jf. punkt 5.)
4. Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje med tradisjonelle materialer og metoder i tråd med bygningens egenart og på en måte som ikke reduserer de arkitektoniske og kulturhistoriske verdiene.
5. Tilbakeføringer til opprinnelig eller tidligere utseende og/eller konstruksjoner kan tillates i særlige tilfelle under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert, dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra forvaltningsmyndigheten.

Bestemmelser for området fredet etter § 19:

6. Innenfor det fredete området må det ikke settes i verk tiltak eller bruksendringer som kan forandre området karakter eller på annen måte motvirke formålet med fredningen. Dette gjelder alle former for bebyggelse, anlegg og utvidelse av vei eller anleggelse av parkeringsplass endring av beplantning, planering, utfylling og andre landskapsinngrep.

Følger av fredningen

I henhold til kulturminneloven § 15a og § 19 tredje ledd kan departementet i særlige tilfelle gi dispensasjon fra fredningen og fredningsbestemmelsene for tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep i det fredete kulturminnet eller området.

Dispensasjonsmyndigheten er delegert til Byantikvaren med Riksantikvaren som klageinstans.

Når det gjelder behandlingen av fredete hus, anlegg og områder, vises det til kulturminneloven §§ 15a - 18 (og 21), samt ovennevnte fredningsbestemmelser.

Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven § 15a og § 19 tredje ledd. Søknad om tillatelse skal sendes Byantikvaren som avgjør om tiltaket kan iverksettes, evt. på visse vilkår. Oppstår det tvil om hva som anses som vanlig vedlikehold, skal Byantikvaren likeledes kontaktes. For mer informasjon om vedlikehold og forvaltning av fredete bygninger og anlegg, vises til Riksantikvarens informasjonsblader. Se særlig nr. 11.1.1. *Juridiske forhold – Å eie et fredet hus*, www.riksantikvaren.no.

Det grunnleggende prinsippet for vedlikehold av fredete bygninger er å bevare mest mulig av de opprinnelige eller eldre bygningselementene og detaljer som kledning, vinduer, dører, listverk, gerikter og overflatebehandling. Vedlikehold av fredete bygninger og anlegg skal så langt som mulig skje i samsvar med opprinnelig utførelse, teknikk og materialbruk og for øvrig i samsvar med fredningsbestemmelsene.

Bakgrunn for fredningssaken

Riksantikvaren ønsker å markere Kulturminneåret 2009 med fredning av et utvalg kulturminner som særlig representerer fellesskapets møteplasser og behov. Fredningen av urinalet i Stensparken er en av 12 fredninger Riksantikvaren arbeider med i forbindelse med Kulturminneåret 2009. Tema for kulturminneåret er *dagliglivets kulturminner*. Begrepet omfatter alle sosiale grupper og yrkesgrupper, og omfatter både materiell og immateriell kulturarv. Med en bred og inkluderende inngang er målet også å holde tråden fra mangfoldsåret 2008.

I Stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner* legges det bl.a. vekt på at kulturminner inngår som en del av samfunnets kollektive hukommelse og kan bidra til kunnskap, fortellinger og opplevelser som kan ha betydning for grupper og det enkelte menneskets tilhørighet, selvforståelse, selvutvikling og trivsel.

Vi i Norge har tradisjon for å omtale våre omgivelser som en fellesverdi. De er et felles gode og et felles ansvar. Denne ideologien er selve grunnstammen i et norsk kulturminnevern. Like fullt ser vi av fredningslisten at dette synet til i dag i liten grad er dokumentert og formidlet gjennom vern av kulturminner som er bygget opp for eller av fellesskapet.

Den pågående fredningsgjennomgangen har åpenbart mangler på fredningslisten hva gjelder kulturminner til bruk av fellesskapet i det offentlige rom. Dette kan være anlegg knyttet til for eksempel idrett, fritid, transport. Både for å sikre fellesskapets verdier og bedre representativiteten på fredningslisten har Riksantikvaren i samarbeid med regional kulturminneforvaltning arbeidet med å finne frem til kulturminner som

representerer dette. Det har vært en målsetning å fremheve kulturminner som fremstår som tydelige og samlende, kulturminner som også er tilgjengelige for folk flest og dermed en del av manges hverdag. De er dagliglivets kulturminner.

Urinalet i Stensparken er et av de utvalgte objektene.

Lokalisering og eiendomsforhold. Reguleringsmessig status

Urinalet ligger i den søndre delen av Stensparken, ned mot Sporveisgaten, i skråningen nedenfor Fagerborg kirke. Urinalet eies av Oslo kommune. Forvaltningsansvaret for selve urinalet ligger hos Friluftsetaten, Bydel St.Hanshaugen har forvaltningsansvaret for Stensparken.

Stensparken er regulert til park og friområde i hht. reguleringsplan S-2255 av 28.07.1977. Urinalet ble oppført på Byantikvarens gule liste i 1999.

Kort karakteristikk av kulturminnet

Urinalet i Stensparken ble tegnet av Oslo Byarkitektkontor (under ledelse av Harald Aars) i 1935 og oppført i 1937. Det er et frittstående urinal med tre ståplasser samt et lite rekvisitarom med jerndør. Urinalet er oppført i armert betong i funksjonalistisk formspråk. Konstruksjonen består i hovedsak av tre elementer. En sirkelformet betongsåle utgjør fundamentet. Oppå denne sålen er et sylindreformet veggelement oppført på jernstolper. Et flatt rundt tak bæres av en firkantet midtsøyle. I hvert hjørne av søylen er det satt opp skillevegger av skifer slik at det dannes fire båser. Båsen som vender mot skjermveggenes åpning har tett betongvegg med jerndør. På tegningene er dette markert som rekvisitarom. I tillegg til den bærende funksjonen skjuler også midtsøylen røropplegg og vanntilførsel med uttak til de tre urinalbåsene. Urinalet er hvitmalt, taket er kobberteppet og fundament samt båser er kledd med Oppdalsheller. Belysningen består av fire lampekupler montert på undersiden av taket.

Området rundt urinalet består av plen og frittstående trær. Rundt urinalets bakside er det plantet busker som gjør at det ikke synes så godt fra Fagerborg kirke. Fra Sporveisgaten og Pilestredet derimot ligger det godt synlig som eneste bygning i den nederste delen av parken.

For nærmere beskrivelse av kulturminnet vises det til vedlagt dokumentasjon.

Riksantikvarens vurdering av kulturminnet - begrunnelse for fredningsforslaget

Urinalet i Stensparken har en markant utforming til tross for sin diskrete funksjon. Som frittstående Urinal for menn, er det et av få bevarte i sitt slag. Foruten å fylle en praktisk funksjon, er det et representativt eksempel på 30-tallets karakteristiske funksjonalistiske arkitektur. Sammenlignet med forgjengerne, de ofte rikt dekorerte støpejernsurinalene, representerer urinalet i Stensparken et formmessig brudd. Det er utformet i tråd med den nye arkitekturideologien som for første gang materialiserte seg i Norge gjennom Lars Backers restaurant på Kontraskjæret (1927), og som i årene fram til krigen omformet store deler av hovedstaden. I Stensparkens lille urinal har arkitekten utnyttet den armerte betongens egenskaper som muliggjorde nye former og konstruksjoner. Det utkragede taket bæres kun av midtsøylen. Den sirkulære grunnplanen kan også kjennes

igjen i mange funksjonalistiske bygg fra samme periode. Urinalet har derfor høy arkitekturhistorisk verdi.

Urinalet i Stensparken er i tillegg det eldste av de tre gjenværende frittstående betong. Urinalene ble tegnet av byarkitekt Harald Aars og er alle oppført på Byantikvarens gule liste. De andre to er firkantede i formen og satt opp rundt 1950. Som sanitærhistorisk fenomen har det derfor høy kildeverdi og representerer en siste rest av en ubrutt tradisjon. Neste generasjon offentlige avtreder er reklamefinansierte konstruksjoner av en helt annen karakter og beregnet for begge kjønn.

Ved oppføringen av urinalet i Stensparken var vannverksjefens intensjon å få bukt med såkalt "lyssky virksomhet" ved å plassere urinalet lett synlig i åpent landskap, samt å heve skjermveggene opp fra bakken slik at man kunne se beina på folk inne i båsene. Urinalet i Stensparken, kjent under kallenavn som "Kjærlighetskarusellen", "Lykkehjulet" og "Den runde tønne", ble likevel et velkjent møtested for homofile menn på midten av 1900-tallet. Slik vitner urinalet om samfunnets syn på homofile i en tid da homofile måtte holde sin legning skjult av frykt for straffeforfølgelse. Offentlige avtreder hadde dermed betydning som utgangspunkt for sosial nettverksdannelse. Dette har vært en av flere forutsetninger for framveksten av en organisert homofilbevegelse. I denne sammenhengen har bygningen både symbolverdi og kulturhistorisk verdi. For nærmere beskrivelse; se vedlagte fredningsdokumentasjon.

Urinalet i Stensparken er omtrent uforandret siden byggeåret og fremstår som svært autentisk. Området rundt har også beholdt sitt opprinnelige åpne preg. Bygningen har derfor høy dokumentasjonsverdi både når det gjelder funksjonelle, bygningstekniske og arkitektoniske forhold. For å sikre at kulturminneinteresser ivaretas, foreslår Riksantikvaren med dette fredning av urinalet i Stensparken.

Redegjørelse for saksgang frem til fredningsforslaget

Melding om oppstart av fredning ble, i samsvar med lov om kulturminner § 22 nr. 1 meddelt kommunen i brev av 20.10.08. Samtidig ble dette kunngjort i avisene Dagsavisen og Aftenposten.

Den videre behandling av fredningsforslaget

I medhold av lov om kulturminner § 22 nr. 2, første ledd, har Riksantikvaren i dag bedt Norsk Lysingsblad, Dagsavisen og Aftenposten kunngjøre at fredningsforslaget er lagt ut til offentlig ettersyn i Oslo kommune.

I henhold til kulturminneloven § 22 nr. 3 skal forslaget legges fram for kommunestyret før vedtak om fredning treffes. Så snart perioden med offentlig ettersyn er utløpt, vil Riksantikvaren sende over saken med eventuelle innkomne merknader til kommunen. Vi ber om at den interne behandlingen i kommunen planlegges allerede nå slik at Bystyrets uttalelse kan foreligge så snart som mulig etter at perioden med offentlig ettersyn er over.

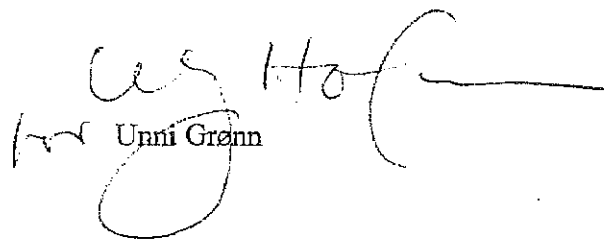
Høringsuttalelsene og kommunestyrets behandling vil inngå i en endelig vurdering av fredningssaken. Riksantikvaren er den instans som fatter vedtak om fredning med hjemmel i kulturminneloven §§ 15 og 19.

Høringsuttalelsene til fredningsforslaget må være Riksantikvaren i hende innen 6 uker fra dette brevet er mottatt.

Vennlig hilsen

 Nils Marstein
riksantikvar

 Unni Grønn

Vedlegg: - Fredningsdokumentasjon

Gjenpart: - Miljøverndepartementet

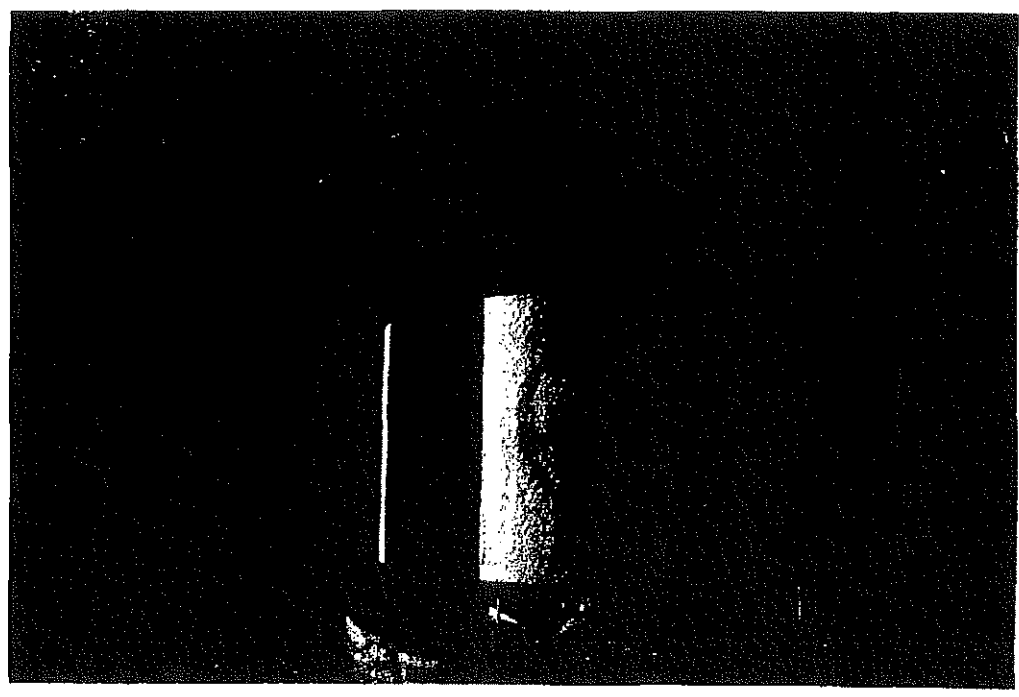

VEDLEGG TIL FREDNINGSSAK

DOKUMENTASJON

Navn: **Urinalet i Stensparken, Fagerborg**
Adresse: Pilestredet 72
Gårds- og bruksnr.: 216/124
Kommune: Oslo
Kulturminneloven § 15 – fredning og Kulturminneloven § 19 – områdefredning

Dato: 22/10-2008

Utarbeidet av Forsvarsbygg

Innhold:

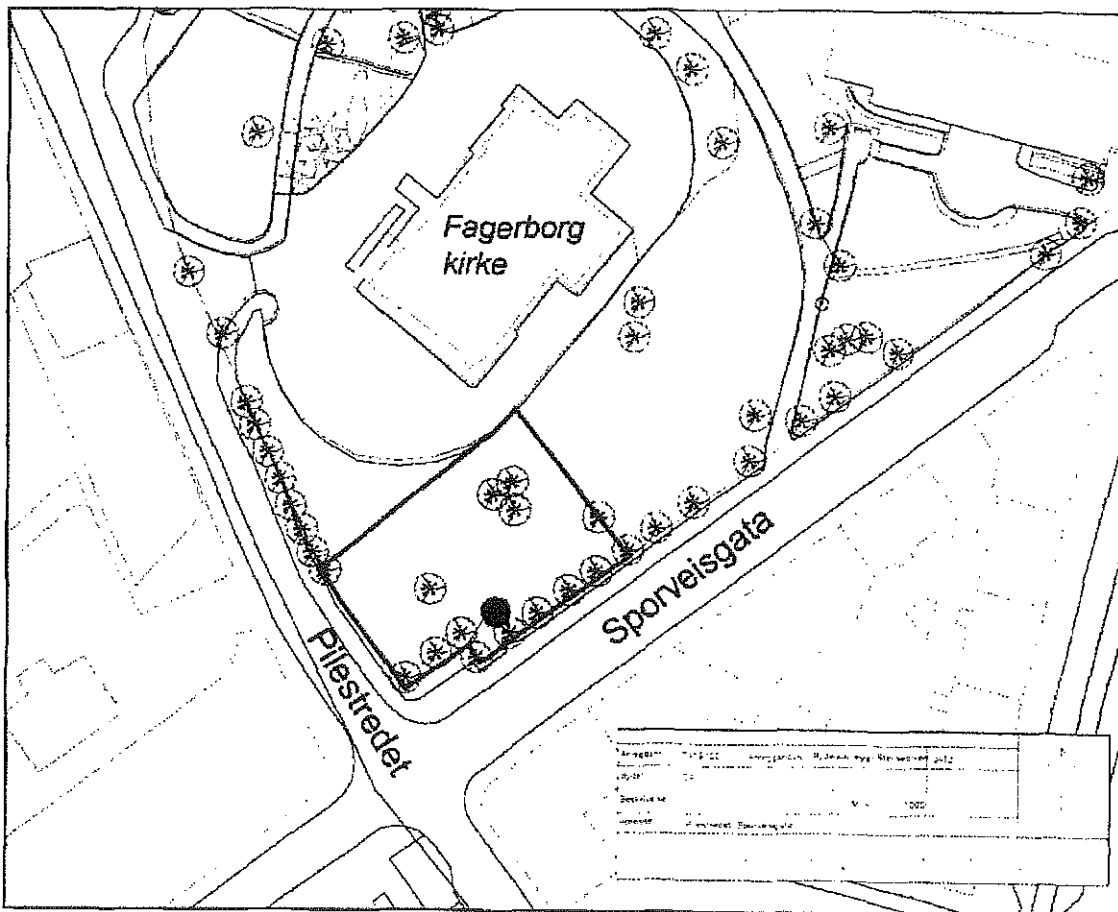
Geografisk plassering og miljøbeskrivelse	2
Kart.....	2
Reguleringsstatus	2
Beskrivelse av fredningsobjektet	3
Historikk	4
Kilder	9
Eksteriørbilder.....	10
Tegninger	11

Geografisk plassering og miljøbeskrivelse

Urinalet ligger i den søndre delen av Stensparken, like ved Sporveisgaten, i skråningen nedenfor Fagerborg kirke. Området består av opparbeidet plen med en rekke av store trær langs veien fra innkjørselen til Fagerborg kirke i Pilestredet og langs Sporveisgaten bort til gangveien som fører innover i parken. Pissearet ligger fritt uten andre bygde konstruksjoner i

nærheten enn det lave gjerdet som følger veikrysset langs fortauet. Langs skjermveggen i bakkant av pissearet er det plantet busker. Omgivelsene rundt denne delen av parken preges av nyere boligblokker langs Pilestredet på vestsiden, eldre leiegårdsbebyggelse langs Sporveisgaten på sørsiden og kirken på nordsiden.

Kart

Kartet viser urinalet (merket blått) og området som foreslås fredet.

Reguleringsstatus

Stensparken er regulert til park og friområde i hht. reguleringsplan S-2255 av 28.07.1977.

Pissearet ble oppført på Byantikvarens gule liste i 1999.

Beskrivelse av fredningsobjektet

De små bygningene, som rent teknisk sett skulle gi folk en grei adgang til å gjøre sitt fornødne når de beveget seg i byen, har hatt flere benevnelser. Synonymer som "offentlige avtreder", "urinaler", "pissoarer" er oftest brukt. Den eldre betegnelsen "offentlig privet", er særlig beskrivende for hvilke to hensyn som skulle ivaretas. Bygningene befant seg i det offentlige rom, men skulle samtidig dekke et høyst privat behov. Betegnelsen er også dekkende for det dilemmaet formgiveren stod overfor. Det private hensynet tilsa en mest mulig lukket konstruksjon, fritt for innsyn. Hensynet til det offentlige tilsa en viss kontroll med hærverk uønsket bruk.

Urinalet i Stensparken er et frittstående urinal med tre ståplasser samt et lite rekvisitarom med jerndør. Pissoaret er oppført i armert betong i funksjonalistisk formspråk. Konstruksjonen består i hovedsak av tre elementer. En sirkelformet betongsåle utgjør fundamentet. Oppå denne sålen er et sylinderformet veggelement oppført på jernstolper. Et flatt rundt tak bæres av en firkantet midtsøyle. I hvert hjørne av søylen er det satt opp skillevegger av skifer slik at det dannes fire båser. Båsen som vender mot skjermveggen har tett betongvegg med jerndør. På tegningene er dette markert som rekvisitarom. I tillegg til den bærende funksjonen skjuler også midtsøyle rørapplegg og vanntilførsel med uttak til de tre urinalbåsene. Pissoaret er hvitmalt, taket er kobberteppet og fundament samt båser er kledd med Oppdalsheller. Belysningen består av fire lampekupler montert på undersiden av taket.

Overflatebehandlingen har, slik det fremgår av ingeniørens beskrivelse, opprinnelig vært

mineralittpuss av ukjent farge. Dette er senere blitt malt over med hvitmaling. Pissoarets skjermvegg har lenge vært en yndet "tavle" for tagging og derfor stadig hatt behov for tilsyn og rens.

Urinalet i Stensparken skulle, til tillegg til å ivareta praktiske hensyn, også ha en estetisk funksjon som parkelement. Det er utformet i funksjonalistisk stil i tråd med den nye arkitekturideologien vokste fram fra slutten av 1920-tallet og som gjerne forbindes med den sveitsiske arkitekten Le Corbusier. Man tok avstand fra tidligere stilarters ornamentering og utnyttet i stedet den armerte betongens egenskaper som muliggjorde nye former og konstruksjoner. Et overordnet prinsipp var også at en bygningens form skulle styres av funksjonelle hensyn. Disse prinsippene er lesbare i det lille pissoaret i Stensparken. Armert betong gjorde det mulig at det utkragede taket, 4,5 m i diameter, kunne bæres uten annen støtte enn midtsøyle, ikke ulikt danseplattingen på Ingierstrand bad. Den sylinderformende skjermveggen var også en ny veggform, og den sirkulære grunnplanen kjennes igjen andre funksjonalistiske bygg fra samme periode. Arkitekten har hatt tre hovedfunksjonskrav som utgangspunkt for prosjekteringen i tillegg til de rent sanitærtekniske; pissoaret skulle gi ly for regn, være luftig for å unngå lukt, gi en skjerm mot innsyn, men samtidig gi mulighet for å kontrollere uønsket bruk. Formsvaret ble en paviljong der taket er hevet over veggelementet for å gi lufting, og veggelementet igjen løftet opp på tynne jernføtter for å ivareta kontrollbehovet. Til sammen gir dette pissoaret i Stensparken et luftig, nesten svevende preg.

Historikk

Urinalet i Stensparken ble tegnet av byarkitekt Harald Aars og sto ferdig i 1937. Gjennom sitt tidstypiske funksjonalistiske formspråk var det et uttrykk for en ny tid. Samtidig var den en del av en lengre offentlig sanitærhistorie

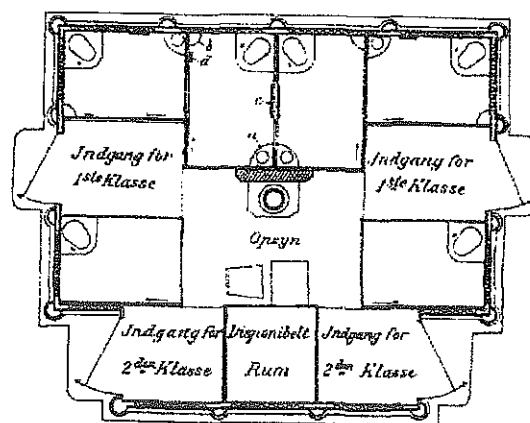
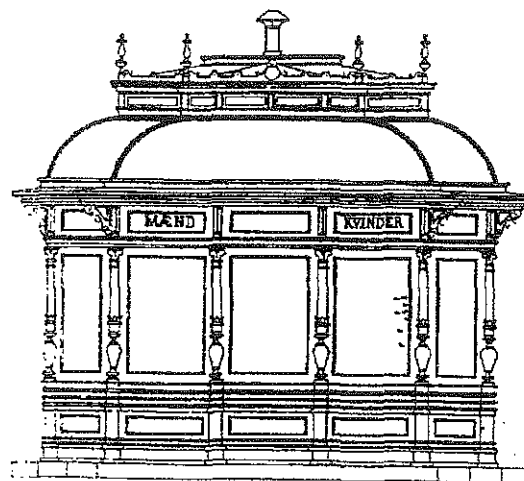
Havneurinalene

Den første samlede oversikten over hovedstadens offentlige avtreder er å finne i "Beretninger om Christiania kommune" I følge dette dokumentet var det, i 1911, 14 toalettanlegg og 73 pissoarer i byen. Offentlige pissoarer var likevel ikke et nytt innslag i bybildet, men fantes allerede på slutten av 1800-tallet. De ble opprinnelig innført for å sette en ny renslighetsstandard i byen, i en tid da mange gjorde sitt fornødne nærmest hvor som helst i gater og streder. Fra Sverige kjenner man til urinaler i tre fra ca. 1850. I enkelte av disse hadde man bås med trerenner som var tjæret på innsiden, i andre nøyde man seg med torvstrø. En lignende løsning kan ha forekommet i Oslo. Man antar at de første pissoarene i hovedstaden var plassert nede ved havna der kloakken hadde kort vei til sjøen. Enten kan de ha vært tilkoblet en enkel kloakkrenne, eller de ble tømt av datidens renovasjonsvesen, den såkalte nattmannen.

Grønne hus og europeiske forbilder

Urbanisering og befolkningsvekst i andre halvpart av 1800-tallet krevde nytenkning og planlegging. Behovet for offentlige avtreder økte, og man søkte også bedre tekniske løsninger. Den vordende storbyen Christiania hentet ofte impulser fra utlandet når problemer skulle løses. Spesielt fra 1880-årene og utover var den kommunale aktiviteten stor når det gjaldt å utrede renovasjonsløsninger. Fra perioden 1870 - 1894 finner man et "reisebibliotek" fra Christiania kommune på over tretti studiereiser i utlandet. Kommunale politikere og fagfolk dro ut i verden for å lære. Man kunne derfor finne utsendinger fra Norges hovedstad i ferd med å studere vannklosetter i Boston, søppelforbrenning i Leeds, kloakkrensing i London, pudrettproduksjon i Göteborg og pissoarer i Brussel. I Kommunale aktstykker for Oslo (no.23/1891) finner man for eksempel en

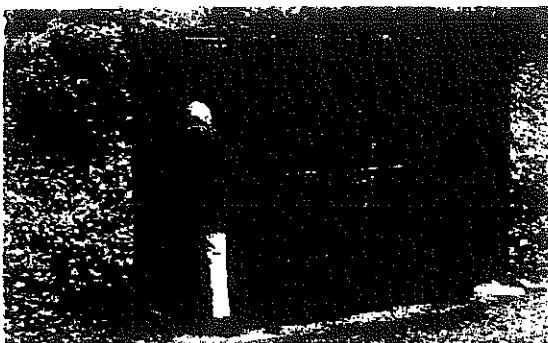
beskrivelse av avdelingssjef Schaanings studietur i Europa der han blant annet studerte offentlige toaletter. Med seg hjem hadde han plansjer av både frittstående urinaler for menn og offentlige toaletter for begge kjønn, med separat inngang for rikfolk og fattigfolk.

To av Schaanings plansjer, gjengitt i St. Hallvard 1987 nr. 3 s. 20.

Det er usikkert om noen av disse faktisk ble bygget. De eldste urinalene man kjenner til i Oslo er de såkalte "grønne hus", dvs.

grønmalte pissoarer med heldekkende vegger av støpejern. Disse var utbredt i de fleste europeiske storbyer. Noen av dem er fortsatt bevart, bl.a. i Sverige.

*"Grønt hus" i Halmstad, Sverige.
Foto: Göran Odefalk.*

I Oslo er alle urinalene fra denne tiden borte. "Grønne hus" var gjerne sentralt plassert der mange folk ferdedes og behovet var størst, nemlig midt på byens fortau og torv. De var gjerne utformet som firkantede "bokser" med en eller to ståplasser. Enkelte kunne også være manglekantede og mer påkostede. Det mest kjente ble kalt "Sirkus Sjuman" og var et rikt dekorert sjukantet pissoar som lå på Stortorvet, bak statuen av Christian IV.

*"Sirkus Sjuman" på Stortorvet hadde syv båser. Bygget ble foreslått fjernet i 1937, men ble først revet i 1950.
Foto: Wilse 1902, Oslo bymuseum.*

Forargelsens hus

Byens "grønne hus" fylte en praktisk funksjon og var uunnværlig for hovedstadens trengende menn, men de var utover på 1900-tallet også gjenstand for utallige klager og avisinnlegg fra forargede mennesker. De fleste ergret seg over dårlig vedlikehold, sjenerende plassering og vond lukt. Betegnelser som "stinkende skraphauger", "grønne ufyseligheter" og "forargelsens hus" er å finne i avisartikler fra 30- og 40-tallet. Såkalt "lyssky trafikk" ble også trukket fram som argument for riving. Hovedstadens pissoarer hadde lang tradisjon som uoffisielle treffsteder for homofile menn, særlig i den tiden da homofile måtte skjule sin legning av frykt for straffeforfølgelse. Offentlige avtreder fungerte derfor både som sosiale og erotiske møteplasser, særlig i mellom- og etterkrigstiden. Fenomenet er også kjent fra mange andre europeiske hovedsteder.

*Bilder av urinalet på Christiania torv har følgende innskrifison på baksiden: "Dette maa du ikke vise fram til nogen, for som du ser er det jo ikke no pent bilede." Teksten er blitt tolket som en hentydning til homofiles "lysskye virksomhet".
Ukjent fotograf, ca. 1915. Oslo bymuseum.*

De gamle støpejernspissoarene ble derfor revet ett for ett. Samtidig måtte man slå fast at den menneskelige organisme ikke hadde forandret seg gjennom årene, og at behovet for nye offentlige toaletter og pissoarer økte etter hvert som de gamle forsvant. Spørsmålet var bare om de skulle bygges over eller under bakken? Vannverksjef Owe forteller i et intervju i Aftenposten 5/5 1938

at underjordiske anlegg med vakt var ønskelig, men for dyrt. Dessuten hadde politiet frarådet slike anlegg på grunn av den omtalte "lysskye trafikken". "Det blir derfor ingen annen råd enn å legge urinalene mest mulig åpent og rett i synet på folk, og konstruere dem slik at det blir uten vegger nedentil, så man kan se benene på dem som er der inne".

Byarkitektens sirkulære funkispissoar

Oppdraget med å utforme de nye pissoarene ble gitt til Oslo byarkitektkontor under ledelse av Harald Aars (1875-1945).

Planleggingen startet i 1933. I et brev til vannverksjefen i Oslo skriver Aars:

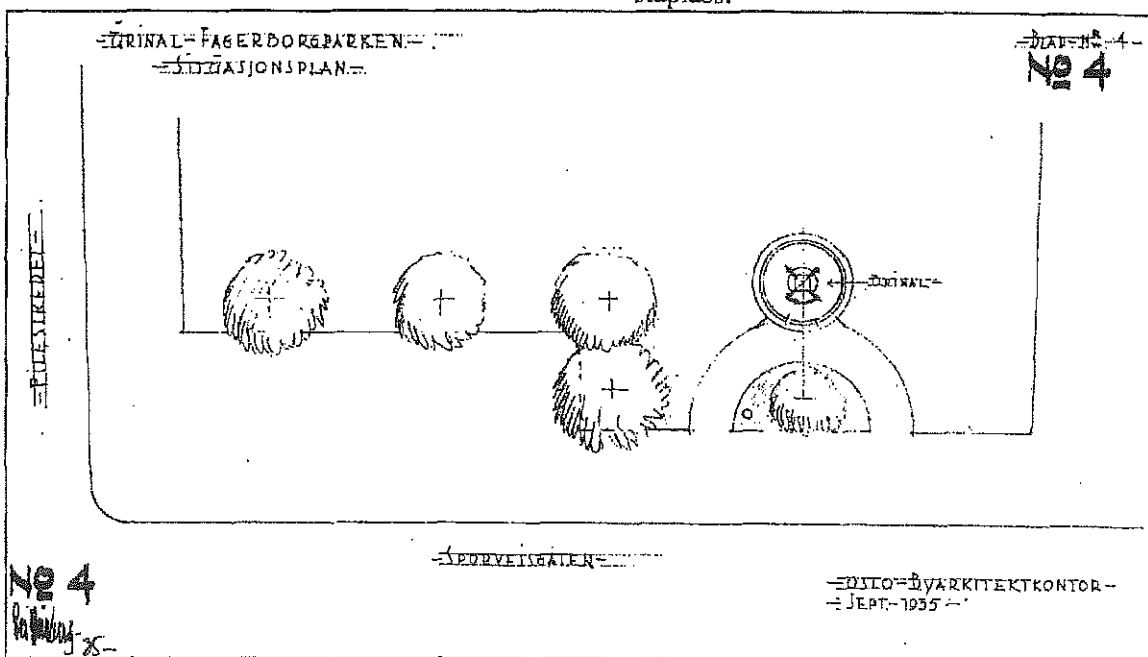
"Urinalene som tenkes utført av armert betong er i samtlige alternativer – for å opnå mest mulig nytteplass – gitt en sirkulær form, som også lettere vil kunne innpasses i bybildet". Videre skriver han at "De ytre skjermvegger er, for å lette kontrollen, satt på 40 cm høye jernføtter". Det er uklart hvor mange sirkulære urinaler vannverksjefen i utgangspunktet hadde planer om å utplassere, men i 1935 var antallet redusert til ett; "ett tre-rums urinal i Fagerborgparken ved krysset av Sporveisgaten og Pilestredet".
Situasjonsplan 1935.

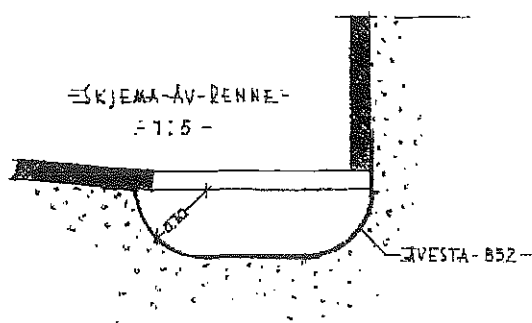
Senere tegnet byarkitekten også en serie firkantede pissoarer som ble plassert bl.a. på Schous plass, Kampen og Akershusstranda (det siste er revet). Tegningene fra 1933 er ikke bevart, men ifølge byarkitektens beskrivelse må de ha vært nokså like den endelige versjonen. Den største forskjellen var at takavløpet på 1933-tegningen gikk gjennom midtsøylen. Etter innvending fra vannsjefen ble dette endret slik at regnvannet i stedet skulle renne av langs takets ytterkant.

Først i 1935 ble det bevilget penger til å bygge det sirkulære pissoaret, og byarkitekten sendte et nytt forslag med tegning og materialbeskrivelse: "Urinalet skal bygges i armert betong. Alle synlige flater prikkhamres. Bunnplattens ytterkant pålegges opdalsheller. Mellom disse og avløpsrennen påstøpes terrasso.

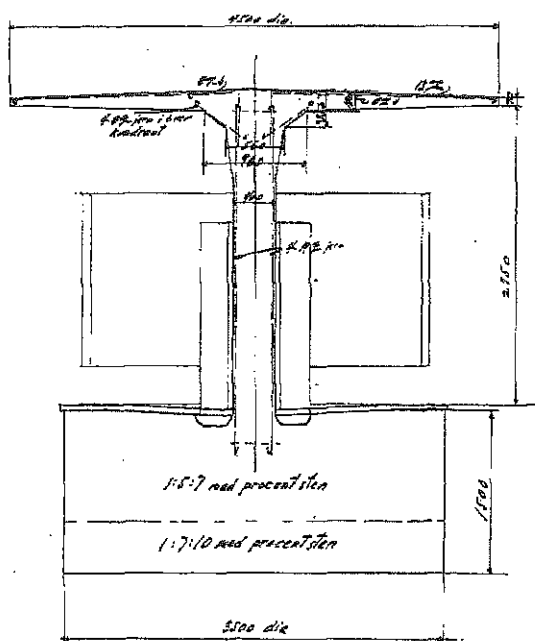
Urinalstallenes vegger og rennen beklæses med rustfrie stålplater Avesta 832. Kum for vannlås er tenkt lagt utenfor urinalet."

Kontrakt ble inngått med ingeniørfirmaet H. Lühr 30. oktober 1935, men det skulle gå ytterligere to år før pissoaret stod ferdig. I mellomtiden ble tegningene ytterligere justert, slik at takhøyden ble senket fra 80 til 50 cm over skjermveggene. Båsene ble kledd med skiferheller. Det samme materialet ble brukt som skillevegger mellom hver enkelt ståplass.

Snitt av renne 1937.

Snittegning av pissoaret slik det var planlagt i 1935.

Plassering og ferdigstilling

Det tok et år fra bevilgninger og kontrakter var i orden, til bygningen sto ferdig. Årsaken til forsinkelsen var at det kom inn protester på pissoarets plassering. Vannverksjefen utdyper ikke hva klagen gikk ut på, men alternative plasseringer måtte diskuteres inntil man tilslutt bestemte seg for å holde seg til den opprinnelige planen. Årsaken kan ha vært at formannskapet noen år tidligere hadde vedtatt å opparbeide deler av Stensparken med basseng, fontene og leskur. Parkens høyeste punkt, Blåsen, skulle bevares som naturpark, men for å beskytte barn og andre mot "lyssky eksistenser" ble det ryddet opp i tette kratt, montert belysning og plantet til med stauder. Parken skulle bli

"et behagelig sted for skikkelige folk" slik naboer og mange avisskribenter ønsket. Det passet derfor bra å plassere et offentlig urinal i tilknytning til det nye parkanlegget, riktignok i utkanten og godt synlig fra Sporveisgata. Sommeren 1937 sto pissoaret ferdig. Det eneste som manglet var malingen. I august skrev ingeniør Lühr til vannverksjefen: "Den beskrevne mineralitmalingen vil bli utført en av de første dager. Paa grunn av ferie er ikke fargen valgt og av den grunn har jeg ikke kunnet få utført malingen". Mineralitt var en sementpuss med tilslag av fargede mineraler, men det er altså uklart hvilken type mineralinnslag som ble valgt.

Urinalett slik det står i 2008.

Foto: Bård Langvandslie

Urinaler og kvinnekamp

Fra byggeåret 1937 og fram til i dag er forvaltningsansvaret for offentlige avtreder flyttet to ganger. I 1949 ble ansvaret for byens 41 pissoarer og 11 offentlige toaletter overflyttet fra Vann- og kloakkvesenet til Renholdsverket (senere omdøpt til Renovasjonsetaten). I den forbindelse ble det foretatt inspeksjon og utbedringsarbeider. Fire av dem var nye og i god stand, deriblant pissoaret i Stensparken, to urinaler ble totalrenovert, elleve fikk kobberør for rennende vann "slik at all stank ble fjernet", og de øvrige ble reparert og utbedret. Behovet for nye anlegg var likevel akutt. Særlig gjaldt dette tilbudet til kvinner. Allerede på 30-tallet hadde "toalettsaken" vært en kampsak for kvinneorganisasjoner. Dette ble etter hvert fulgt opp av kommunen

med den litt pussige innretningen; kvinneurinaler. Dette satset man også på i det store toalettanlegget i Rådhusgata som åpnet i 1959, men innretningen fikk en heller ublid mottakelse: I et brev til bystyret skriver en sint kvinne: *"Men, hvad er det for slags urinalpottes dere mennfolk som steller med dette byr oss kvinner? På de nyeste toilettene, så som i Rådhusgaten er det satt opp noen høye stolper på 80 cm eller mer, med et ovalt litt nedadskrånende karr på toppen. Det er aldeles umulig å bruke dette instrument uten å bruke trapp og noen trapp finnes ikke. Eller så må man oppføre seg å la bikkjer, men da går det galt"*. Klagene var berettiget, innrømmet renholdsverket, og lovet å utbedre forholdene.

Kledd i rosa

Klagene på homofiles bruk av offentlige avtreder på kveld- og nattetid fortsatte også etter krigen. Urinalet i parken på St.Hanshaugen var blitt fjernet etter henstilling fra politiet. På 60- og 70-tallet ble flere nedlagt av samme grunn. De underjordiske anleggene i Bygdøy allé, Akersbakken og Birkelunden ble av teknisk rådmann i 1974 foreslått nedlagt fordi de *"tiltrekker seg individer med avvikende og uønsket adferd. Erfaringer har således vist at utformingen gir en svært uheldig løsning i det denne er for lite åpen og oversiktlig"*. Utformingen av urinalet i Stensparken skulle nettopp dempe denne natlige aktiviteten. Ikke desto mindre var det et yndet og velkjent treffsted for homofile i svært mange år, noe som gjenspeiles i de mange kallenavnene. Den mest kjente betegnelsen er "Kjærlighetskarusellen", men også tilnavn som "Lykkehjulet", "Den runde tønne", "Soppen" og "Paraplyen" er blitt brukt. Den lille aksjonen på forsommeren 2008 da pissoaret ble malt rosa, ble derfor av lokalavisen for St. Hanshaugen tolket som en

homopolitisk ytring og en munter markering av den nye ekteskapslovgivingen.

*Urinalet ble malt rosa en mainatt i 2008
Foto: Ivar Brynhildsen.*

I dag ligger forvaltningsansvaret for pissoaret i Stensparken, så vel som hovedstadens øvrige toalettanlegg, hos Friluftsetaten i Oslo kommune. Pissoaret har vært i kontinuerlig drift siden byggeåret, og har dermed "overlevd" eldre toalettanleggs noe usikre tilværelse. I dag satses det på reklamefinansierte og universelt utformede toaletter for begge kjønn. Harald Aars' runde funkisurinal ligger derfor "lett svevende" i sine grønne parkomgivelser som en sanitærhistorisk levning fra en tid da storbyens omtanke for hovedstadens tissetrengte innbyggere i stor grad omfattet menn.

Kilder

- Torstenson Inge, *Fra nattmann til renholdsverk – Avfall og renovasjon gjennom tusen år*, ProArk A/S 1997
- Torsten Sigfridsson, *Pissekuren – Byggnad endast för män*", Mediaprint Uddevalla ab 2000
- Kristiansen, Knut Wiggo, *Kjærlighetskarusellen, Eldre homoseksuelle menns livsfortellinger og livsløp i Norge*, Doktoravhandling i sosialantropologi, UiO 2004
- Johansen, Tor Are, *Under byens gater. Vann- og avløpsetaten*, 2001
- Aarønes Lars, *Norsk funkis*, JM Stenersens forlag AS, 2007
- Fremtid for fortid nr. ¼ 2007, *Funkis – Funksjonalismen i Oslo og Akershus*
- Fortidsminneforringens årbok 1992 (Funksjonalismen i Norge).
- Anker Nils, *Pissoaret på Akershusranda*, Oslo før og nå, St.Hallvard, nr.3 1987, *Pissoar; Første og annen klasse*.
- Alsvik Bård, *Parken på byens tak*. Tobias 2 og 3 2006
- Harby Sjur, *Forsvant de bare? – På sporet av homofiles kulturarv*, Fortidsvern 1/2005
- Skeid Svein, *Erotiske oaser- En alternativ byhistorie*, Fritt Fram nr.52/53, juli 1990
- Beretning om Kristiania kommune – for aarene 1887-1911
- Beretning om Kristiania kommune – for årene 1912-1947

Arkivmateriale fra Byarkivet:

Vann- og kloakkvesenets arkiv

Renholdsverkets arkiv

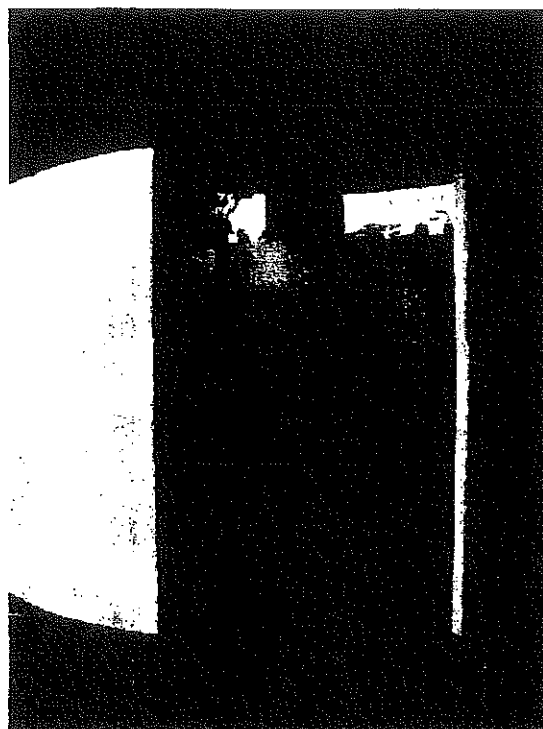
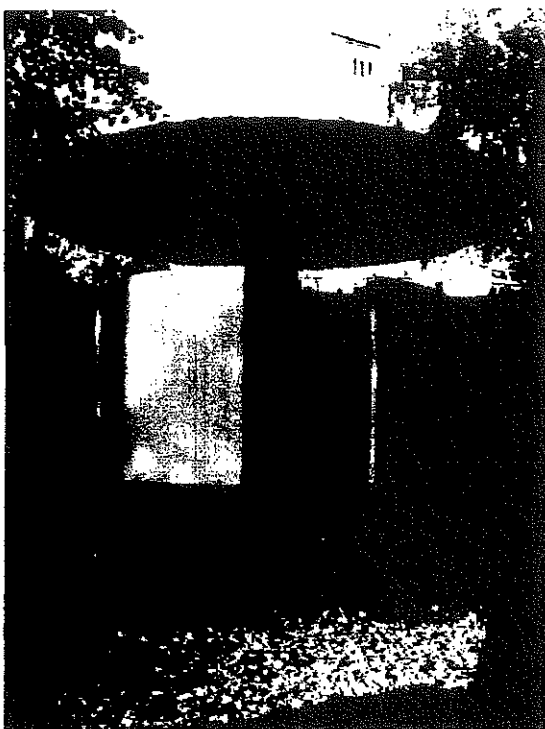
Byarkitektens arkiv

Finansrådmannens arkiv

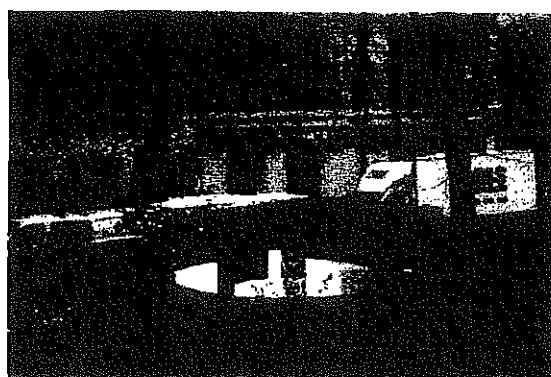
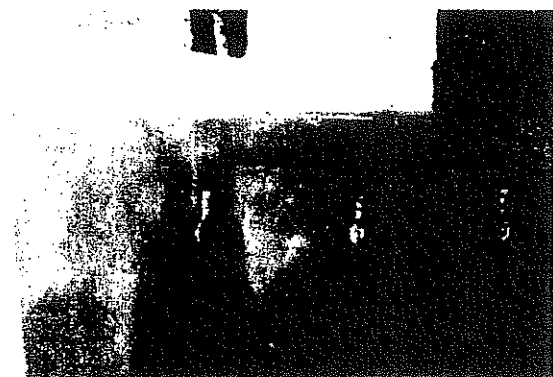
Avisartikler fra Bymuseets klipparkiv

Avisartikler samlet av Svein Skeid.

EKSTERIØRBILDER

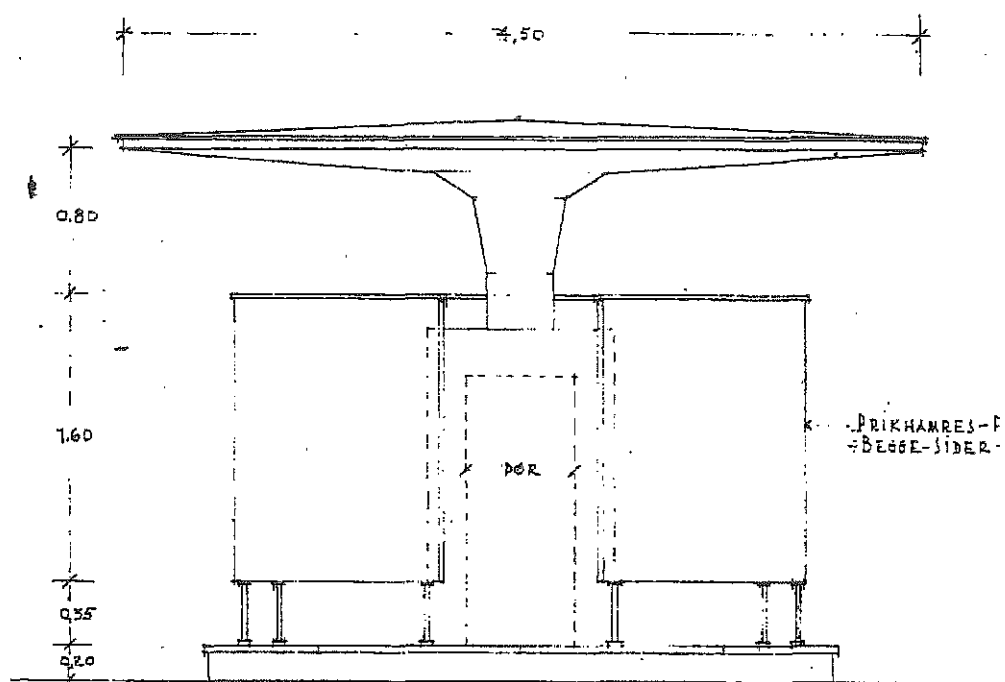

*Inngangen sett fra sør.
Foto: Bård Langvandslien*

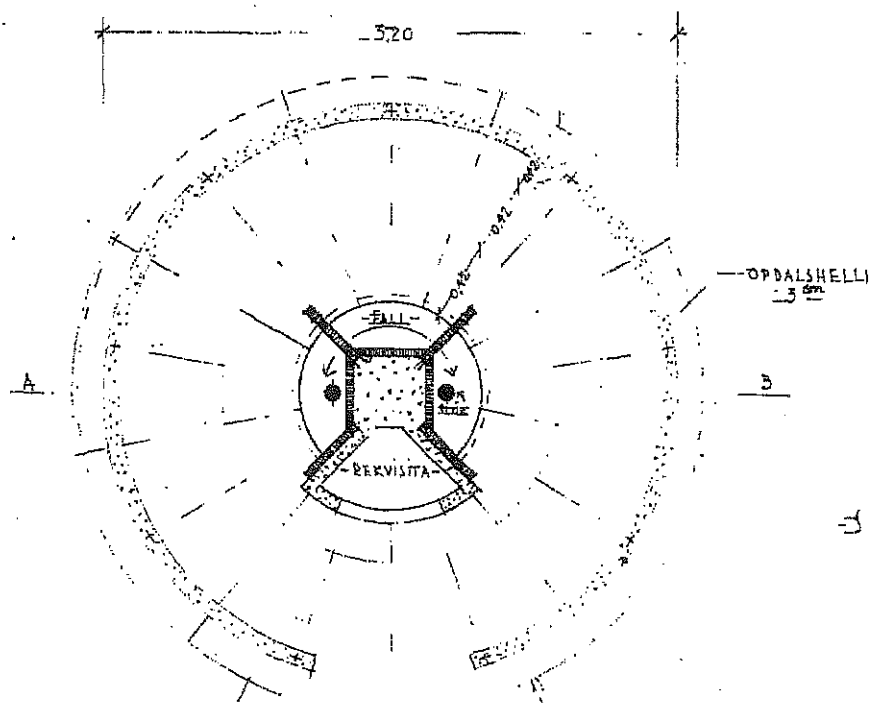

*Bilde t.v.: Røropplegget i urinalets båser. Bildet t.h.: Pissoaret sett fra nord.
Foto: Erlend Hammer*

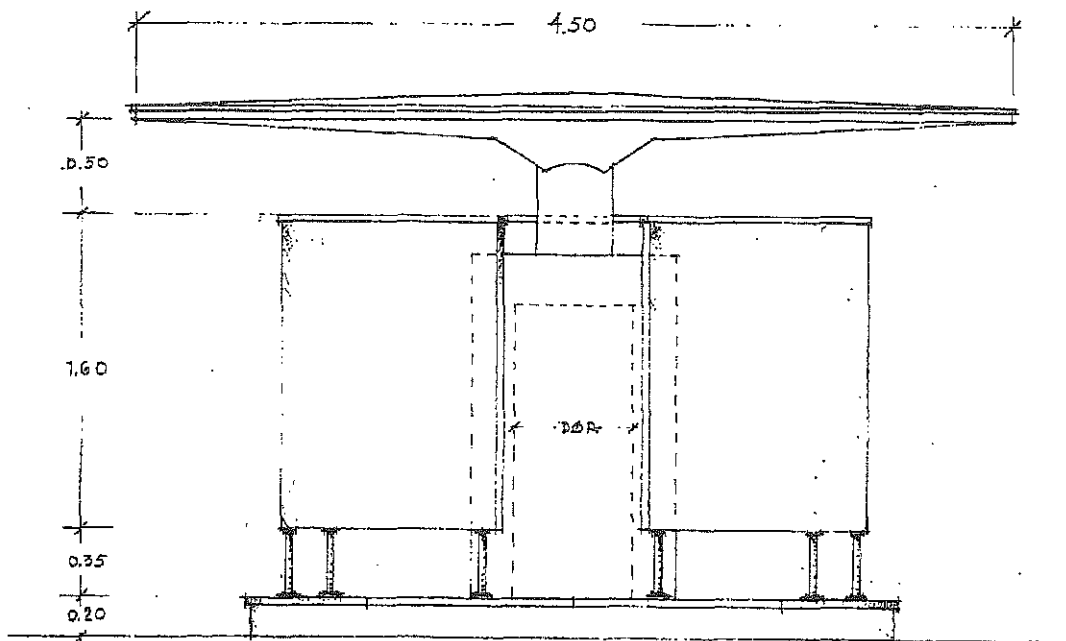
TEGNINGER

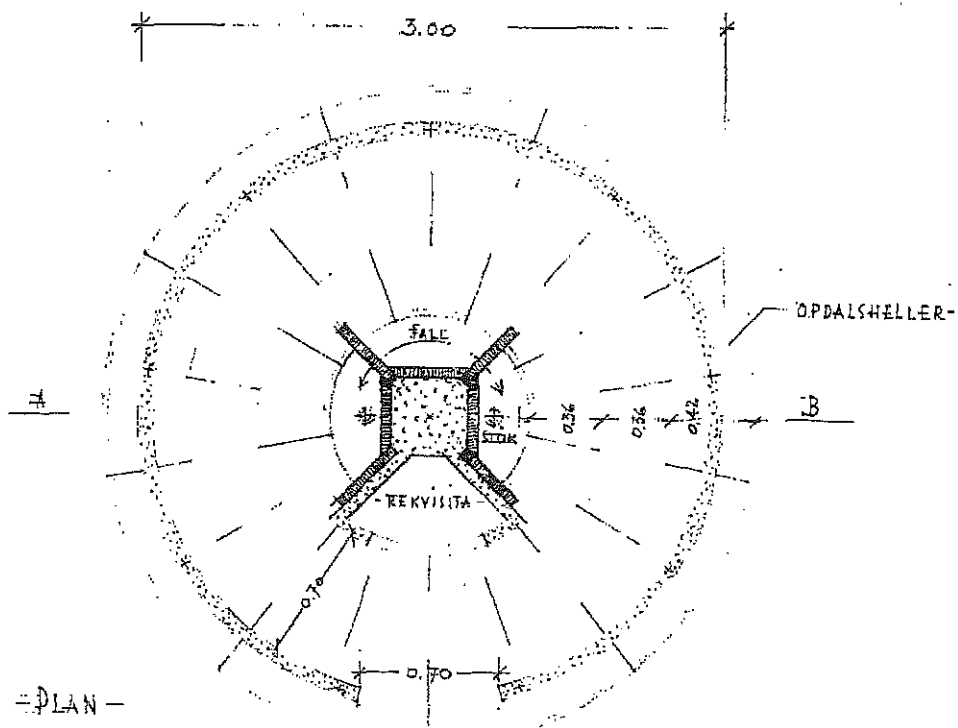
- OPRISS -

Snitt og oppriss 1935.

— OPRISS —

— PLAN —

Snitt og oppriss 1937.

